

مطالعات جغرافیایی مناطق خشک

دوره دهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۹

دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۱۱/۱۳ تأیید نهایی: ۱۳۹۹/۰۹/۱۷

صص ۲۱-۳۸

شناسایی و اولویت‌بندی پتانسیل‌های گردشگری روستایی مناطق خشک مطالعه‌ی موردی: روستاهای شهرستان زهک

محمودرضا میرلطفی*، دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی-دانشگاه زابل

حمید حیدری‌مکرر، استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی-دانشگاه زابل

زهرا شهرکی‌خمر، کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی-دانشگاه زابل

چکیده

جاذبه‌های منطقه‌ای، منبع قدرت‌دهنده به سیستم گردشگری‌اند و توسعه‌ی گردشگری در نواحی روستایی مناطق خشک که دارای پتانسیل‌های لازم برای گسترش گردشگری‌اند، از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. هدف تحقیق حاضر، شناسایی و اولویت‌بندی پتانسیل‌های گردشگری روستایی مناطق خشک در روستاهای شهرستان زهک است. این پژوهش، کاربردی از نوع توصیفی-تحلیلی و جامعه‌ی آماری تحقیق، روستاهای دارای پتانسیل گردشگری شهرستان زهک و کلیه‌ی خانوارهای ساکن در آن است. بر اساس فرمول کوکران حجم نمونه برای خانوارها ۳۶۲ در نظر گرفته شد. روش گردآوری اطلاعات و داده‌های پژوهش بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای، اسنادی و پرسشنامه است و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزارهای Excel، ArcGIS، Spss، مدل انحراف از اپتیمم و آزمون فریدمن استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مهم‌ترین پتانسیل گردشگری شهرستان زهک، جاذبه‌های اجتماعی-فرهنگی با میانگین ۴/۹۵ و پتانسیل تاریخی با میانگین ۱/۳۰ دارای پایین‌ترین رتبه است. همچنین به لحاظ برخورداری از پتانسیل گردشگری بر اساس مدل انحراف از اپتیمم روستای قلعه‌نو، شیب‌گوره و خیرآباد دارای بالاترین رتبه و روستاهای پلگی خمر، بدیل و واصلان دارای پایین‌ترین رتبه هستند.

واژگان کلیدی: پتانسیل گردشگری، گردشگری روستایی، مناطق خشک، مدل انحراف از اپتیمم، شهرستان زهک.

۱- مقدمه

صنعت گردشگری در حال تبدیل‌شدن به بزرگ‌ترین و پردرآمدترین صنعت دنیاست (میرحسینی، ۱۳۹۶: ۴۶)؛ به طوری که ۱۰ درصد تولید ناخالص و ۱۰ درصد از اشتغال جهان را به خود اختصاص داده است (حیدری علمدارلو و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۰۶). اهمیت گردشگری در هر کشوری با توانایی آن در ایجاد تأثیرات مثبت و نقش‌های چندگانه‌ای (اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) که در آن ایفا می‌کند، تعیین می‌شود (Muresan et al., 2016: 1). مناطق روستایی از بسیاری از فرآیندهای منفی مانند محرومیت‌زدایی، تخریب‌زدایی، کاهش جمعیت، پیری جمعیت و سطح پایین پتانسیل آموزشی و اقتصادی در مقایسه با مناطق شهری رنج می‌برند (Kantar & Svrznjak, 2017: 26). از دهه‌ی ۷۰ میلادی تاکنون، فعالیت گردشگری در مناطق روستایی به‌طور قابل‌توجهی در تمام کشورهای توسعه‌یافته در سراسر جهان افزایش یافته (Baoren, 2011: 1438) و نقش کلیدی در توسعه‌ی برخی مناطق روستایی که از لحاظ اجتماعی و اقتصادی رکود داشته‌اند، ایفا کرده است (بیابانی، ۱۳۹۵: ۹۴). در واقع، از گردشگری به‌عنوان ابزاری برای تحریک اقتصادهای بحرانی و تقویت فعالیت‌های توسعه‌ای از طریق اشتغال‌زایی و کسب درآمد استفاده می‌شود (زیویار و همکاران، ۱۳۹۲: ۷۴) و در ادبیات گردشگری معمولاً موزه‌ها، بناها و محوطه‌های تاریخی-باستانی، نمایشگاه‌های هنری، جشنواره‌ها و به‌طور کلی پدیده‌های تاریخی ارزنده به یادگار مانده از گذشتگان (سجاسی قیداری و محمودی، ۱۳۹۷: ۱۱۹)، شرایط محیط‌زیست طبیعی و پدیده‌هایی همچون آب‌وهوای مطلوب مناطق کوهستانی، غارهای طبیعی، تنوع ناهمواری‌ها و نواحی بیلاقی، سواحل دریاها، گرم، دریاچه‌ها و جزایر گردشگری، رودخانه‌های بزرگ، چشمه‌های آب‌معدنی و منابع لجن‌درمانی، مناطق بیابانی و کویرها، نواحی جنگلی و پارک‌های حفاظت‌شده، حیات‌وحش، زیبایی پوشش گیاهی و غیره از جمله عواملی هستند که در گسترش صنعت گردشگری نقش به‌سزایی دارند (فرمانی اردهرایی، ۱۳۹۵: ۲۹). روستاهای ایران به لحاظ شرایط جغرافیایی، به‌ویژه جاذبه‌های مطلوب طبیعی و فرهنگی می‌تواند به‌عنوان جاذبه‌های منحصربه‌فرد مطرح شوند (کدیور و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۱۴). پس باید با شناسایی حساب‌شده، توان‌ها و پتانسیل‌های گردشگری در نواحی مختلف کشور بزرگ ایران، از جمله نواحی جذاب طبیعی، اقدامات و برنامه‌های مفیدی برای استفاده‌ی بهینه از این توانمندی‌ها صورت گیرد (هاشمی و حبیبی، ۱۳۹۵: ۶۶)؛ چراکه ایران از نظر جاذبه‌های گردشگری، جزء ده کشور برتر جهان و از حیث تمدنی، در دسته‌ی پنج کشور تمدنی جهان قرار دارد (نوری و همکاران، ۱۳۹۱: ۷۶). قسمت عمده‌ی کشور ایران دارای اقلیم خشک و نیمه‌خشک است که خشکی‌های دوره‌ای در آن اتفاق می‌افتد (حیدری و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۲۹) و با توجه به اینکه مطابق ارزیابی‌های اقتصادی انجام‌شده در ایران، معیشت ساکنان جوامع روستایی به میزان زیادی به اقتصاد کشاورزی و منابع طبیعی وابسته است، بروز خشک‌سالی را می‌توان به مثابه تهدیدی جدی برای معیشت ساکنان مناطق روستایی ایران تلقی نمود (برقی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۴۶) که در اغلب موارد، گستره‌س بزرگی از کشور را در بر گرفته و آسیب‌های جبران‌ناپذیری را بر پیکره‌ی اقتصادی کشور به‌ویژه بر بخش کشاورزی وارد می‌سازد (رضیعی، ۱۳۹۴: ۳۶۵). در محیط خشک استان سیستان و بلوچستان، وقوع خشک‌سالی‌های هواشناسی و هیدرولوژیکی و حتی قحط‌سالی پدیده‌ای ناشناخته نیست و در طول تاریخ بارها زمینه‌ی نابودی، کشاورزی، آبادی‌ها و مهاجرت گسترده‌ی مردم را فراهم نموده است (نگارش و لطیفی، ۱۳۸۷: ۴۵).

در شهرستان زهک کشاورزی از گذشته‌های دور به واسطه‌ی وجود رودخانه‌ی هیرمند، عمده‌ترین فعالیت اقتصادی را تشکیل می‌داده است. علی‌رغم اهمیت و جایگاه ویژه‌ی کشاورزی در منطقه، نوسانات آبی رودخانه‌ی هیرمند وضعیت کشت و کار را تعیین نموده و در سال‌های خشک، کم‌آبی کاهش سطح زیر کشت و محصول را به دنبال دارد و از این‌روست که در رابطه با بازدهی اقتصادی، روند ثابتی مفروض نیست و از آنجایی که در دو دهه‌ی اخیر به دلایل طبیعی و انسانی خشک‌سالی وجود دارد، مشاغل بخش کشاورزی را متوقف یا با کاهش مواجه ساخته است. از طرفی منطقه‌ی مورد مطالعه پتانسیل‌های طبیعی، تاریخی و موقعیتی (مرز و بازارچه‌های مرزی) بسیار خوبی در زمینه‌ی توسعه‌ی گردشگری دارد که از جمله آثار تاریخی می‌توان از دهانه‌ی غلامان یاد کرد که اولین شهر هخامنشی است که

تاکنون کشف شده و حیات این شهر احتمالاً تنها ۱۵۰ تا ۲۰۰ سال بوده است و مانند شهر سوخته با آرامش و نظم تخلیه شده است. یکی از مهم‌ترین عوامل چنین تخلیه‌ای را خشک شدن ناگهانی بستر رودخانه‌ی هیرمند ذکر کرده‌اند. این شهر احتمالاً همان زرنگ یا زرنکان است و به نظر می‌رسد نادعلی، زاهدان کهنه و رام‌شهرستان سه شهر دیگری هستند که در طول تاریخ نام زرنگ را بر خود گرفته‌اند. همچنین وجود آثار باارزش تاریخی دیگر و فرهنگ غنی مردم منطقه می‌تواند منبع گران‌بهایی برای توسعه‌ی گردشگری باشد؛ بنابراین با توجه به قابلیت‌های موجود، خشک‌سالی و بحران کمبود آب برای کشاورزی، توسعه‌ی گردشگری روستایی می‌تواند به‌عنوان فعالیتی مکمل کشاورزی عمل کند. از این رو پژوهش حاضر به شناسایی و اولویت‌بندی پتانسیل‌های گردشگری روستاهای مناطق خشک در شهرستان زهک پرداخته و درصدد پاسخگویی به این سؤال است که مهم‌ترین اولویت‌های پتانسیل‌های گردشگری روستایی شهرستان زهک کدام است؟

۲- پیشینه‌ی پژوهش

در ارتباط با موضوع مورد مطالعه، پژوهش‌های مختلفی در داخل و خارج کشور صورت گرفته است که به‌طور خلاصه به آن‌ها اشاره می‌کنیم:

طبیعی لنگرودی و حیدری (۱۳۹۱)، در پژوهشی تحت عنوان «متنوع‌سازی اقتصاد روستاهای ساحلی با تأکید بر گردشگری صیادی (مورد مطالعه: روستاهای ساحلی شهرستان تنکابن)» به این نتیجه رسیدند که روستاهای مورد مطالعه از توانایی بالایی برای ایجاد گردشگری صیادی برخوردار بوده و با توجه به نظر گردشگران، با ایجاد امکانات و تأسیسات اقامتی و پذیرایی در منطقه، می‌توان زمان اقامت برای گردشگران را در روستاهای ساحلی افزایش داد و اشتغال و درآمد مناسبی را برای روستاییان فراهم نمود.

طاووسی و یاری (۱۳۹۲)، در پژوهشی تحت عنوان «تعیین گستره‌ی آسایش دمایی در برنامه‌ریزی اقلیم گردشگری مورد: استان سیستان و بلوچستان» به این نتیجه رسیدند که در گستره استان، شرایط اقلیمی روزانه ماه‌های خرداد، تیر، مرداد و شهریور گرم و شرایط اقلیمی شبانه ماه‌های آبان، آذر، دی، بهمن، اسفند و فروردین سرد است. در فروردین، اردیبهشت، مهر، آبان، آذر، دی و بهمن در طول روز و در اردیبهشت، خرداد، تیر، مرداد، شهریور و مهر در طول شب در قسمت‌هایی از استان مطابق با الگوی اوانز آسایش دمایی حاکم است.

بستانی و جوانی (۱۳۹۵)، در پژوهشی تحت عنوان «ارزیابی پتانسیل‌های گردشگری بخش رستاق با استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی AHP» به این نتیجه رسیدند که مناطق گردشگری روستاهای رستاق و لایزنگان، مناسب‌ترین گزینه‌ها برای انتخاب به‌عنوان مناطق نمونه‌ی گردشگری و سرمایه‌گذاری بیش‌تر جهت توسعه هستند.

مهدوی نجف‌آبادی و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی تحت عنوان «مقایسه‌ی ظرفیت‌های بوم گردشگری (اکوتوریسم) منطقه‌ی جازموریان در شرایط نرمال و خشک‌سالی» به این نتیجه رسیدند که در صورت برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح، این منطقه یکی از قطب‌های شاخص گردشگری در کشور خواهد شد و در شرایط خشک‌سالی، بهره‌گیری هدفمند از ظرفیت‌های بوم گردشگری منطقه، از جمله توجه به آداب‌ورسوم و رفتار جذاب مردم منطقه، افزایش آگاهی مردم نسبت به گونه‌های نادر مانند خرس سیاه آسیایی، هوبره، گونه علفی برم و بهره‌گیری از ظرفیت‌های دیگر مناطق تفریحی، باعث سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال و کاهش فقر و رفیع بسیاری از تهدیدها و ضعف‌های گردشگری منطقه خواهد شد.

حاتمی و همکاران (۱۳۹۶)، در پژوهشی تحت عنوان «ارزیابی توانمندی‌های توریسم روستایی و نقش آن در توسعه‌ی روستایی نمونه‌ی موردی: بخش لاشار در استان سیستان و بلوچستان» به این نتیجه رسیدند که ضعف در مدیریت گردشگری در استان و شهرستان و نبود سیاست مشخص برای توسعه‌ی گردشگری روستایی، تبلیغات ضعیف و کم در زمینه‌ی معرفی پتانسیل‌های گردشگری منطقه، کمبود تأسیسات زیربنایی، عدم توجه مسئولین محلی به مقوله‌ی گردشگری از علل اصلی توسعه‌نیافتگی گردشگری در منطقه‌ی لاشار هستند.

رحمانی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی تحت عنوان «پتانسیل گردشگری در توسعه‌ی کارآفرینی پایدار نواحی روستایی (مورد مطالعه: بخش مرکزی شهرستان همدان)» به این نتیجه رسیدند که میزان t به‌دست‌آمده برای متغیرهای ریسک‌پذیری، توفیق‌طلبی و نیت کارآفرینانه مثبت و معنی‌دار شده است؛ بنابراین می‌توان عنوان کرد، توسعه‌ی گردشگری بر ارتقاء متغیرهای ریسک‌پذیری، توفیق‌طلبی و نیت کارآفرینانه دارای آثار مثبت بوده است.

سلمانی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی تحت عنوان «ارزیابی قابلیت‌های ژئوتوریستی ژئومورفوسایت‌های مناطق خشک (موردشناسی: مناطق کویری و بیابانی شهرستان طبس)» به این نتیجه رسیدند که سه ژئومورفوسایت «ریگ شتران»، «رخمنه‌ای سنگی کوه‌های درنجان» و «کوه‌های کم ارتفاع قدیمی کلمرد» بهترین شرایط را برای توسعه‌ی ژئوتوریسم دارند. همچنین نتایج ارزیابی نشان داد که بیش‌تر ژئومورفوسایت‌های مناطق خشک این شهرستان، در شرایط «نسبتاً مطلوب» برای توسعه‌ی ژئوتوریسم هستند.

سو و همکاران (۲۰۱۹)، در پژوهشی تحت عنوان «پایداری معیشت در یک مقصد گردشگری روستایی شهر هتو ایالت آنهویی در چین به این نتیجه رسیدند که پیشرفت در تنوع معیشت برای اکثر ساکنان با اتخاذ استراتژی چند فعالیتی با استفاده از روابط هم‌افزایی بین گردشگری و سایر منابع درآمد باعث افزایش پایداری معیشت عمومی می‌شود.

لو (۲۰۱۹) در پژوهشی تحت عنوان «جهانگردی به‌عنوان استراتژی متنوع‌سازی در بین افراد بومی سامی در شمال سوئد» به این نتیجه رسید که ترکیب عواملی چون انتخاب سبک زندگی، تقاضای گردشگری موجود و اشکال سرمایه‌ای که به راحتی در دسترس است، افراد را به سمت کارآفرینی گردشگری سوق می‌دهد. درعین‌حال، برای برخی از پاسخ‌دهندگان نیز، جهانگردی بخشی از یک استراتژی متنوع‌سازی معیشت است که هدف آن، تکمیل مشاغل سنتی موجود (از جمله گله‌داری گوزن شمالی) است.

کاستلانو آلوارز و همکاران (۲۰۱۹)، در پژوهشی تحت عنوان «محدودیت‌های گردشگری روستایی به‌عنوان ابزار متنوع‌سازی و توسعه‌ی منطقه‌ای مطالعه‌ی موردی: منطقه‌ی لاورا» به این نتیجه رسیدند که ساختار برنامه‌های LEADER و PRODER با هدف توسعه و تنوع بخشیدن به اقتصاد روستایی سازگار است، ولی کاربرد آن‌ها باید بر خطرات زیادی از جمله تمرکز بیش‌از حد سرمایه‌گذاری‌ها در بخش گردشگری غلبه کند.

تفاوت عمده تحقیق حاضر با مطالعات قبلی، شناسایی و اولویت‌بندی پتانسیل‌های گردشگری روستایی شهرستان زهک علیرغم واقع‌شدن در منطقه خشک جهت ایجاد کسب‌وکارهای جدید و شکوفایی اقتصاد روستایی است.

۳- مبانی نظری

گردشگری برای احیای اقتصادی و تحرک نیروی انسانی و کار در مناطق رو به افول روستایی فرصت مناسبی فراهم می‌کند؛ زیرا تنها فعالیتی است که می‌تواند در کنار فعالیت‌های کشاورزی سنتی و صنایع روستایی که به سرعت در حال از بین رفتن هستند، قرار گیرد و باعث شود که روستاییان علاوه بر فعالیت‌های روزمره‌ی خود، از منبع درآمد دیگری نیز بهره‌مند شوند (سقای و جوانبخت قهفرخی، ۱۳۹۱: ۵۲-۵۱). گردشگری روستایی نوعی از گردشگری است که با عناصر فرهنگ روستایی، محیط طبیعی، کشاورزی و انواع دیگر گردشگری یکپارچه‌شده است و می‌تواند در تحقق توسعه‌ی پایدار مفید باشد (Ates & Ates, 2019: 208).

بسیاری از اندیشمندان دیدگاه‌ها و نظریه‌های توسعه‌ی گردشگری روستایی، توسعه‌ی گردشگری را تنها راه پیشرفت مناطق روستایی می‌دانند و تأکید می‌کنند گردشگری، عنصر اساسی حرکت به سوی احیا و بازسازی مناطق روستایی است (حیدری ساربان و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۲). مدل چرخه‌ی حیات باتلر، معروف‌ترین مدل توسعه‌ی گردشگری است که اولین بار در دهه‌ی ۱۹۸۰ در زمینه توسعه‌ی گردشگری با عنوان "چرخه‌ی حیات مقصد" ارائه داد. او در قالب این مدل برای توسعه‌ی گردشگری قائل به مراحل مختلفی است (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۷۶) که عبارت‌اند از؛ مرحله‌ی اول: اکتشاف، مرحله‌ی دوم: حضور یا درگیری، مرحله‌ی سوم: توسعه‌ی، مرحله‌ی چهارم: تثبیت،

مرحله پنجم: رکود، مرحله ششم: تجدید حیات (مولائی هشتجین و ابراهیمی، ۱۳۹۳: ۹۷). در این فرآیند بعد از مرحله تثبیت، مقصد می‌تواند بدون هیچ‌گونه افزایش یا کاهش در تعداد گردشگران، دچار رکود شود و یا وارد مرحله تجدید حیات و از سر گرفتن جوانی گردد (مهدوی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۶).

از جنبه‌های دیگر، گردشگری به‌عنوان فلسفه‌ای برای توسعه روستایی مطرح گردیده و دارای سه دیدگاه مهم است. (۱) گردشگری روستایی به‌عنوان راهبردی برای توسعه روستایی یکی از شیوه‌هایی است که آثار اقتصادی مهمی داشته و به نوعی می‌تواند به کند شدن روند تخلیه سکونتگاه‌های روستایی و کاهش مهاجرت جمعیت روستایی کمک کند (ابراهیمی، ۱۳۹۵: ۲۱۲-۲۱۱). (۲) گردشگری روستایی به‌عنوان یک سیاست‌باز ساخت سکونتگاه‌های روستایی: طرفداران این دیدگاه معتقدند که قادرند از اتکای بیش‌ازحد تولیدکنندگان روستایی به کشاورزی بکاهند و آن‌ها را در فرصت‌های اقتصادی جدید مشارکت دهند (قنبری و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۸). (۳) گردشگری روستایی به‌عنوان ابزاری برای توسعه پایدار و حفاظت از منابع طبیعی: گردشگری روستایی می‌تواند سهمی در متنوع‌سازی اقتصادی و توسعه پایدار داشته باشد و با ایجاد اشتغال و درآمد موجب توسعه مناطق توسعه‌نیافته گردد و در آن توسعه از چرخه محلی به سمت چرخه بین‌المللی حرکت کند. در بعد اکولوژی نیز حرکت از تخریب به سوی حفاظت است (رکن‌الدین افتخاری و قادری، ۱۳۸۱: ۳۳-۳۴).

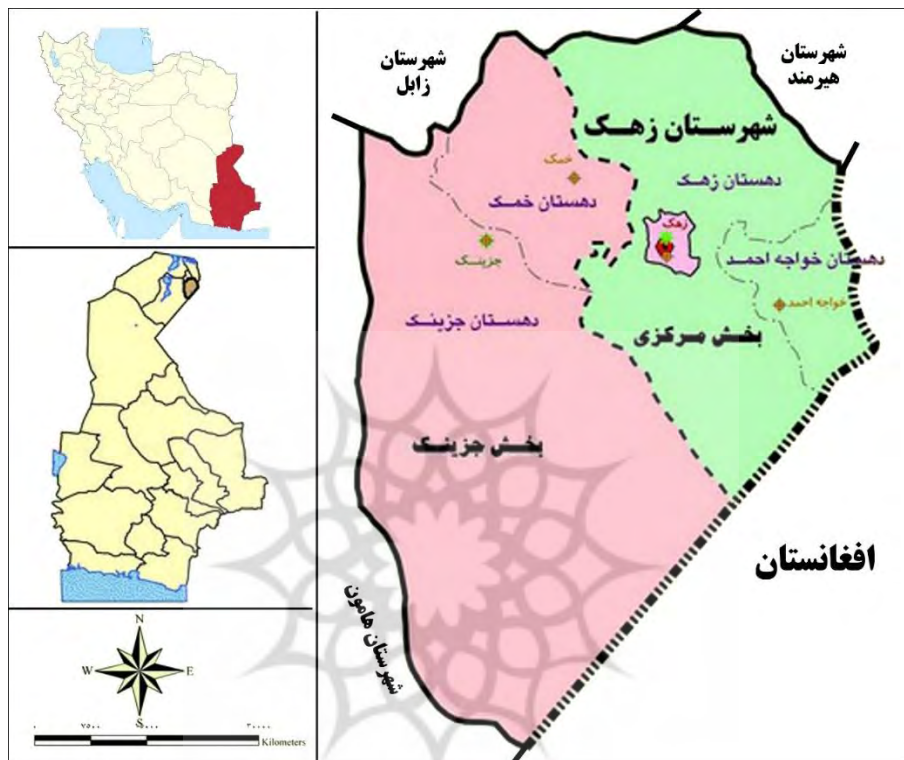
یکی دیگر از نظریه‌های مرتبط با گردشگری نظریه کنشگر شبکه است که اخیراً به‌عنوان یک رویکرد مطالعاتی جدید در مطالعات گردشگری مطرح شده است. نظریه پردازان کنشگر شبکه، سه عنصر: اصل یکسانی، تمرکز بر کنشگر شبکه‌ها و تأکید بر فرآیندهای انتقال مفاهیم مرتبط با گردشگری را مطرح کرده‌اند (شکاری، ۱۳۹۷: ۱۷-۱۶). نظریه کنشگر شبکه ضمن اجتناب از رویکردهای یک‌جانبه‌گرایانه‌ی رئالیستی (تأکید صرف بر امور طبیعی و واقعی) و برساخت‌گرایی اجتماعی (روایت فرهنگی از امور و تعریف طبیعت در چارچوب زمینه‌های فرهنگی) در تبیین علم و تولید علم، رویکردی ترکیبی ارائه کرده است (قاضی طباطبایی و ودادهیر، ۱۳۸۶: ۱۳۰)؛ بنابراین گردشگری می‌تواند با مشارکت در اشتغال‌زایی و ایجاد درآمد اقتصاد جوامع محلی را احیا کند و در تقویت فرهنگ محلی نیز سهمی باشد و در حفظ یا بازسازی محیط زیست و ساخته‌ی دست بشر تغییر ایجاد کند (بیرانوندزاده و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۴۰). همچنین گردشگری می‌تواند با استفاده از مشارکت واقعی به ایجاد شغل مستقیم در صنعت گردشگری و به‌طور غیرمستقیم در فعالیت‌های مرتبط با سایر سازمان‌ها به یکی از استراتژی‌های توسعه روستایی تبدیل شود و در متنوع‌سازی اقتصاد محلی و منطقه‌ای نقش ایفا کند (Soare et al., 2017: 232) و باعث روی آوردن مردم به فعالیت‌های سازنده و رونق اقتصادی و کاهش فقر شود (محمودی و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۷).

نظر پیروان مکاتب کلاسیک و نئوکلاسیک در مورد گردشگری، با توجه به اصول کلی آنان، مبتنی بر عدم دخالت دولت، خصوصی‌سازی، پیروی از اصل بازار آزاد و رقابت کامل است (سیدنقی دیزج و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۰۴). البته باید اذعان داشت که این مکاتب با نقش نظارتی دولت مخالفتی نیز نداشته و بخش‌های خصوصی نیز مجازند با توجه به اصل جستجوی حداکثر سود مطلوب، رفتار عقلانی، تصمیم‌گیری بهینه و آزادی نامحدود نظام عرضه و تقاضا این صنعت را، به حالت تعادل درآوردند (نوربخش و اکبرپور سراسکانرود، ۱۳۸۹: ۲۴).

۴- محدوده‌ی مورد مطالعه

شهرستان زهک با مساحت ۹۴۵ کیلومتر مربع، ۲۰۳ آبادی و ۷۵۴۱۹ نفر جمعیت، در بخش شمالی استان سیستان و بلوچستان و در بخش شرقی منطقه‌ی سیستان قرار دارد (شکل ۱). این شهرستان دارای دو بخش مرکزی و جزینک و ۴ دهستان زهک، خواجه احمد، جزینک و خمک است (حیدری و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۶). رژیم بارندگی منطقه‌ی مورد مطالعه، مدیترانه‌ای و بیش‌تر در فصل سرد سال است. تیرماه گرم‌ترین و بهمن سردترین ماه‌های سال هستند. مهم‌ترین بادهای منطقه‌ی مورد بررسی، بادهای ۱۲۰ روزه‌ی سیستان است که از بادهای غالب و فرساینده محسوب می‌شود (هاشمی و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۱).

مهم‌ترین ظرفیت‌های گردشگری شهرستان زهک عبارت‌اند از؛ قلعه‌ی کله‌کنگ در روستای کله‌کنگ، روستای قلعه-نو معروف به ماسوله‌ی شرق کشور با سبک و بافت خانه‌های سنتی و نیز بنای منحصربه‌فرد ارگ سردار محمدحسین خان نارویی با قدمت ۱۶۰ سال، وجود تعدادی چاه باستانی با قدمتی حدوداً ۲۰۰۰ سال جهت آبرسانی، وجود چاله‌های طبیعی چاه‌نیمه به عنوان منبع آب شرب و کشاورزی منطقه، پارک جنگلی و باغ وحشی حاشیه‌ی مخازن طبیعی چاه‌نیمه، وجود سواحل زیبای رود سیستان و انشعابات آن و وجود پتانسیل‌های گردشگری فراوان دیگر در ابعاد طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی منطقه.

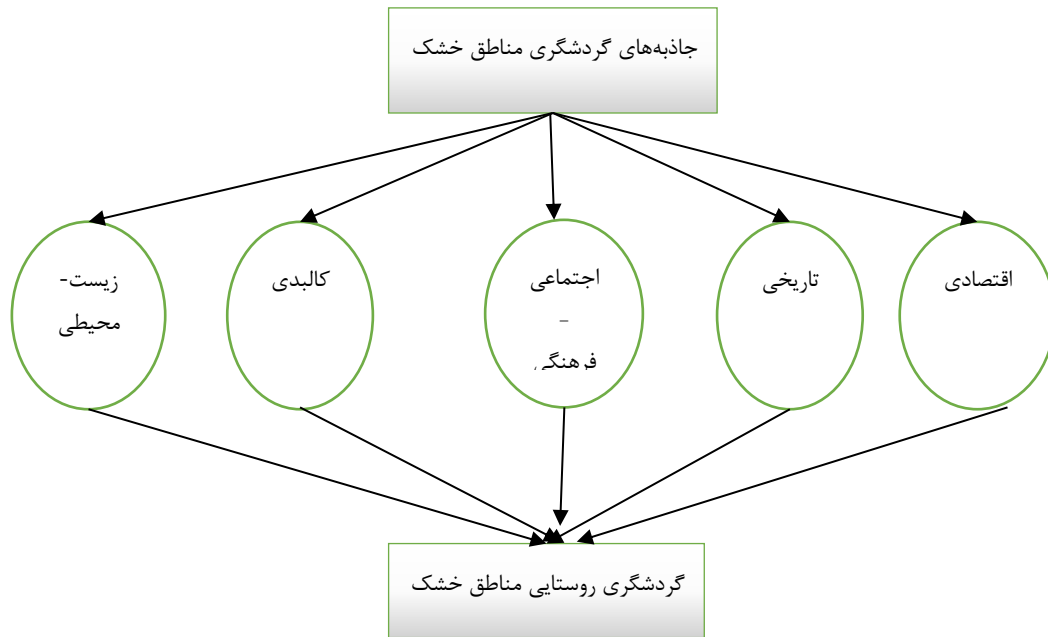

شکل ۱: موقعیت جغرافیایی محدوده‌ی مورد مطالعه

۵- روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع کاربردی است که با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. بخش اول تحقیق شامل مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای برای بررسی ادبیات نظری، پیشینه و شاخص‌های تحقیق (جدول ۲) و بخش دوم در قالب پژوهش میدانی و پیمایشی به منظور جمع‌آوری اطلاعات و تکمیل پرسشنامه در روستاهای نمونه‌ی انجام پذیرفته است. روایی پرسشنامه مورد استفاده از طریق گروه کارشناسان و نخبگان روستایی و پایایی آن از طریق ضریب آلفای کرونباخ (۰/۸۹) مورد تأیید قرار گرفته است.

جامعه‌ی آماری این پژوهش ۱۹۷ روستاهای شهرستان زهک است (جدول ۱) که با استفاده از فرمول اصلاحی شارپ تعداد ۴۰ روستا به‌عنوان حجم نمونه‌ی در سطح روستا (معیار انتخاب ۴۰ روستا در سطح دهستان‌ها داشتن توان‌های گردشگری روستایی بوده است) و تعداد ۳۶۲ خانوار با استفاده از فرمول کوکران به‌عنوان حجم نمونه‌ی خانوار در روستاهای نمونه تعیین گردید. بر این اساس به همین تعداد پرسشنامه به روش تخصیص متناسب با ملاک درصد خانوار روستاهای نمونه، به روش تصادفی توزیع گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزارهای ArcGIS، Excel، Spss، مدل انحراف از اپتیمم و آزمون فریدمن استفاده شده است. بر اساس مطالعات انجام‌شده، مدل مفهومی تحقیق در زیر ارائه گردیده است (شکل ۲).

شکل ۲: مدل مفهومی تحقیق

جدول ۱: روستاهای جامعه‌ی نمونه

ردیف	نام دهستان	نام روستا
۱	زهک	ملک حیدری، درویش پیری، ده حسینا، بزی شهرکی، مجتمع مسکونی محمد شاه کرم، تپه آزاد، شیب گوره، زاهدان کهنه، خیرآباد، کمک، علی‌آخوند
۲	خواجه احمد	مجتمع مسکونی امیرنظام، ده نو، ده نادر
۳	جزینک	قلعه‌کهنه (فیروزآباد)، ده صفدر میربیک، قلعه‌نو، جزینک، پلگی خمر، کل کنگ، قلعه‌کنگ، آس قاضی، ندام غربی، دشتک، ده پیری (حسن پیری)، لف خمر، عباس‌مراد، ده بدیل، ده رشید
۴	خمک	خمک، کندرک، گوری، لچوی، ده حاجی غلامحسین، شاهبیک ملاشاهی، اصلان، راشک، سامانی، عباس‌آباد، حسن‌آباد سنچولی

شاخص‌های تحقیق حاضر برای ارزیابی متغیرها در ابعاد اقتصادی، تاریخی، اجتماعی-فرهنگی، کالبدی و زیست محیطی بوده است. روستاهای مورد مطالعه در صورت داشتن تمامی شاخص‌ها یا ویژگی‌های ابعاد مختلف، حداکثر امتیاز بعد مربوطه را کسب خواهند نمود (با لحاظ نوع متفاوت امتیازهای در نظر گرفته شده).

جدول ۲: شاخص‌های پژوهش

بعد	شاخص
اقتصادی	بازارهای داخلی جهت فروش محصولات روستایی، محصولات و فرآورده‌های دامی ارگانیک و ارزان (شیر، پنیر، کره، روغن حیوانی)، صنایع دستی محلی (قالی‌بافی، گلیم‌بافی، پارچه‌بافی، حصیربافی (خولک‌بافی)، ترمه‌دوزی، گلدوزی، سوزن‌دوزی، سکه‌دوزی، خامه‌دوزی)، نیروی خدماتی ارزان و در دسترس، مناسب بودن هزینه اسکان برای گردشگران، مناسب بودن هزینه حمل‌ونقل برای گردشگران، تنوع محصولات کشاورزی (زراعی، باغی، گلخانه‌ای)، سایر موارد
تاریخی	سایت‌های باستانی، روستاهایی با بافت و معماری بومی سیستانی، بناهای قدیمی و نمادین در روستاها، چاه‌های باستانی در روستاها، آتشکده‌های تاریخی و مذهبی، ارگ‌های تاریخی، مقبره‌ها و گورستان‌های باستانی، تپه‌های باستانی، سایر...

بازی‌های بومی و محلی، موسیقی و رقص محلی، لباس و پوشش محلی در بین مردم، گویش و زبان محلی، غذاهای محلی متنوع: تجگی (سمنو)، نان تافتون، قتلمه، قلیفی، بورک، کلوچه خرمایی، قاتق (آبگوشت محلی)، کشک زرد، لندو (خرما و گندم بریان)، قروت (کشک سفید)، مراسم‌های مذهبی در روستاها، مهمان‌نوازی جامعه‌ی میزبان (پذیرایی از مهمان)، یکپارچگی اجتماعی روستا (شرکت در جشن‌ها و اعیاد مذهبی)، سایر موارد	فرهنگی-اجتماعی
سبکی خاص در معماری خانه‌های روستایی، بافت سنتی و تاریخی روستاها، تناسب بین معماری سنتی و اقلیم منطقه، شیوه‌های سنتی ساخت‌وساز، نوع راه (آسفالته، شوسه، خاکی)، وسیله‌ی نقلیه (عمومی، شخصی)، امکانات رفاهی (آب لوله‌کشی، برق، تلفن، فروشگاه)، سایر موارد	کالبدی
چشم‌انداز طبیعی (کانال‌های آب)، گودال‌های طبیعی و استراتژیک (چاه‌نیمه‌ها)، ورزش‌ها و تفریحات تابستانی (قایق-سواری، شنا، غواصی)، تپه‌های ماسه‌ای (تلماسه‌ها)، زمینه‌های ماسه درمانی، زمینه‌های آفتاب درمانی، زمینه‌های رصد آسمان پرستاره، امکان بهره‌برداری از نیروی باد: برای ایجاد نیروگاه‌های بادی، امکان بهره‌برداری از نیروی خورشید: بهترین فرصت برای استفاده از تأسیسات، نیروگاه‌های خورشیدی، چشم‌انداز زیبا در روستاها، افق دید باز در روستا، فضاهای دل‌نشین و خالی از سروصدا و آلودگی صوتی، پارک جنگلی، بازدید از مزارع و باغات و چشم‌اندازهای کشاورزی، سایر موارد	زیست‌محیطی

منبع: (عبدالمنافی و ازکیا، ۱۳۹۰؛ حجازی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۲؛ افشار و افشار، ۱۳۹۳؛ محمدی یگانه و ولاتی، ۱۳۹۳؛ پاپلی-یزدی و سقایی، ۱۳۹۳؛ نصراللهی و همکاران، ۱۳۹۳؛ آقاجانی و ازکیا، ۱۳۹۴؛ فراهانی و همکاران، ۱۳۹۶)

از آنجایی‌که برای انجام آزمون‌های آماری نیاز به داده‌های همسان است، در این تحقیق برای انجام آزمون آماری فریدمن، اقدام به همسان‌سازی شاخص‌های ابعاد مختلف نموده است. با بررسی انجام‌شده بر روی شاخص‌های ابعاد مختلف تحقیق، حداکثر امتیاز کسب‌شده‌ی ابعاد، مربوط به بعد اقتصادی با امتیاز ۲۱ بوده است. بر این اساس برای انجام آزمون‌های آماری بر اساس شاخص‌های همسان‌سازی شده، بعد اقتصادی به‌عنوان معیار همسان‌سازی سایر ابعاد تحقیق قرار گرفت و ضرایبی بدین منظور (با فرض داشتن تمامی شاخص‌ها) در نظر گرفته شد (جدول ۳).

جدول ۳: ضرایب و امتیازهای (با فرض داشتن حداکثری) همسان‌سازی شاخص‌ها در ابعاد مختلف

ابعاد	حداکثر امتیاز ابعاد	ضریب همسان‌سازی	نتیجه همسان‌سازی با فرض داشتن تمامی شاخص‌ها
اقتصادی	۲۱	۱	۲۱
تاریخی	۹	۲/۳۳	۲۱
اجتماعی-فرهنگی	۱۸	۱/۱۶	۲۱
کالبدی	۱۴	۱/۵۰	۲۱
زیست‌محیطی	۱۵	۱/۴۰	۲۱

بدین ترتیب شاخص‌های گردآوری‌شده در تمام ابعاد همسان‌سازی و در آزمون‌ها مورد استفاده قرار گرفت.

۶- یافته‌های پژوهش

نتایج توصیفی تحقیق نشان می‌دهد که از میان ۳۶۲ نفر پاسخ‌گو، ۶۶/۶ درصد مرد و ۳۳/۴ درصد زن، ۷۶/۸ درصد متأهل و ۲۳/۲ درصد مجرد بودند. ۳۱/۸ درصد پاسخ‌گویان در گروه سنی ۳۱-۴۰ سال قرار داشتند. بیش‌تر خانوارها دارای ۱-۳ فرزند؛ از نظر تحصیلات ۲۴ درصد مربوط به گروه بی‌سواد؛ از نظر شغل ۲۲/۴ درصد روستاییان دارای شغل کشاورزی و در میان پاسخ‌گویان گروه درآمدی کم‌تر از یک میلیون تومان بیش‌ترین درصد (۳۴/۸) را به خود اختصاص داده بودند. شاخص‌های پتانسیل گردشگری روستاها در مناطق خشک به‌صورت زیر ارزیابی شده است.

۶-۱- شاخص‌های بعد اقتصادی

در بررسی شاخص‌های اقتصادی پتانسیل گردشگری روستایی از مجموع ۴ شاخص محصولات و فرآورده‌های دامی موجود در روستاها، محصول شیر با میانگین عددی ۱/۰۰ در بالاترین رتبه و محصول روغن حیوانی با میانگین عددی ۰/۸۰ در رتبه‌ی دوم قرار دارد. از مجموع ۳ شاخص تنوع محصولات کشاورزی موجود در روستاها، تنوع محصولات زراعی با میانگین عددی ۱/۰۰ بالاترین رتبه، محصولات باغی و گلخانه‌ای با میانگین عددی ۰/۱۰ در پایین‌ترین رتبه قرار دارند. از مجموع ۹ شاخص صنایع‌دستی موجود در روستاها، سوزن‌دوزی با میانگین عددی ۰/۵۰ دارای بالاترین رتبه و حصیربافی با میانگین عددی صفر در پایین‌ترین رتبه قرار دارد.

۶-۲- شاخص‌های بعد تاریخی

در بررسی شاخص‌های تاریخی پتانسیل گردشگری روستایی، از مجموع ۹ شاخص تاریخی موجود، روستاهایی با بافت و معماری بومی سیستانی با میانگین عددی ۰/۶۸ در بالاترین رتبه، تپه‌های باستانی با میانگین عددی ۰/۴۵ دارای رتبه‌ی دوم و بناهای قدیمی و نمادین، چاه‌های باستانی با میانگین عددی ۰/۰۸ در پایین‌ترین رتبه قرار داشتند.

۶-۳- شاخص‌های بعد اجتماعی-فرهنگی

در بررسی شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی پتانسیل گردشگری روستایی از مجموع ۱۱ شاخص غذاهای محلی موجود در روستاها، قاتق ۱ با میانگین عددی ۱/۰۰ در بالاترین رتبه، قتلمه با میانگین عددی ۰/۹۸ در رتبه‌ی دوم، کشک زرد با میانگین عددی ۰/۹۵ رتبه سوم و شاخص سایر موارد موجود در روستا با میانگین عددی صفر در پایین‌ترین رتبه قرار داشت.

۶-۴- شاخص‌های بعد کالبدی

در بررسی شاخص‌های کالبدی پتانسیل گردشگری روستایی از مجموع ۴ شاخص امکانات رفاهی موجود در روستاها، آبلوله‌کشی و برق با میانگین عددی ۱/۰۰ در بالاترین رتبه، تلفن با میانگین عددی ۰/۷۵ در رتبه‌ی دوم قرار داشت. از مجموع ۳ شاخص نوع راه موجود در روستاها، راه آسفالتی با میانگین عددی ۰/۹۵ بالاترین رتبه، راه شوسه و خاکی با میانگین عددی ۰/۰۳ در رتبه دوم قرار داشتند و شاخص سایر موارد موجود در روستا با میانگین عددی صفر در پایین‌ترین رتبه قرار داشت.

۶-۵- شاخص‌های بعد زیست‌محیطی

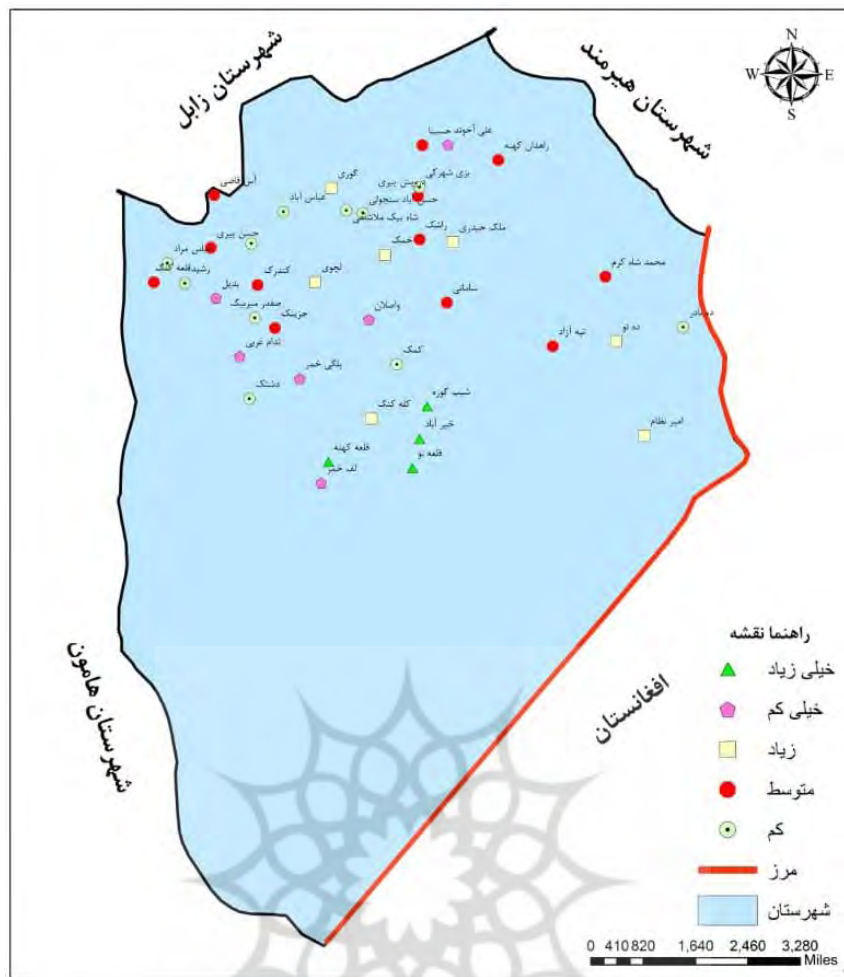
در بررسی شاخص‌های زیست‌محیطی پتانسیل گردشگری روستایی از مجموع ۱۵ شاخص زیست‌محیطی موجود در روستاها، زمینه‌ی رصد آسمان پرستاره با میانگین عددی ۱/۰۰ بالاترین رتبه، فضاهاى دل‌نشین و خالی از سروصدا و آلودگی صوتی با میانگین عددی ۰/۹۸ رتبه دوم، امکان بهره‌برداری از نیروی خورشید با میانگین عددی ۰/۶۳ رتبه‌ی سوم و پارک جنگلی با میانگین عددی ۰/۰۸ در پایین‌ترین رتبه قرار داشت.

هر چه قدر مقدار اپتیمم محاسبه‌شده برای هر روستا کم‌تر باشد؛ یعنی آن روستا انحراف کم‌تری از مقدار اپتیمم داشته و در نتیجه وضعیت مناسب‌تری دارد. بر این اساس، روستای قلعه‌نو با مقدار انحراف از اپتیمم ۰/۲۴، شیب‌گوره با ۱/۲۷، خیرآباد ۲/۳۹ دارای بالاترین رتبه و روستای واصلان با مقدار انحراف از اپتیمم ۷/۷۵، بدیل ۶/۵۱، پلگی خمر ۶/۲۵ دارای پایین‌ترین رتبه بودند (جدول ۴) و (شکل ۳).

جدول ۴: محاسبه‌ی مجموع انحراف از اپتیمم و رتبه‌بندی روستاهای نمونه بر این اساس

رتبه	مقدار انحراف از اپتیمم	روستا	رتبه	مقدار انحراف از اپتیمم	روستا	رتبه	مقدار انحراف از اپتیمم	روستا	رتبه	مقدار انحراف از اپتیمم	روستا
۲	۱/۲۷	شیب گوره	۳۰	۵/۴۱	شاهبیک ملاشاهی	۲۵	۵/۰۸	صفر میربیک	۱۲	۴/۱۵	جزینک
۲۳	۴/۹۸	زاهدان کهنه	۴۰	۷/۷۵	واصلان	۹	۳/۵۴	کله کنگ	۳۸	۶/۲۵	پلگی خمر
۱۰	۳/۸۲	ملک حیدری	۱۷	۴/۷۰	راشک	۴	۲/۵۲	قلعه کهنه	۳۷	۶/۱۱	ندام غربی
۳	۲/۳۹	خیرآباد	۲۲	۴/۹۵	سامانی	۱	۰/۲۴	قلعه نو	۱۹	۴/۷۶	قلعه کنگ
۱۵	۴/۵۰	درویش پیری	۳۱	۵/۴۴	عباس‌آباد	۳۵	۶/۰۲	لف خمر	۲۴	۵/۰۰	عباس مراد
۱۶	۴/۵۲	حسینا	۲۶	۵/۱۱	حسن آبادسنچولی	۵	۲/۶۳	خمک	۳۴	۵/۹۲	رشید
۳۳	۵/۸۲	کمک	۱۱	۳/۸۸	مجتمع مسکونی امیر نظام	۲۱	۴/۸۹	کندرک	۳۹	۶/۵۱	بدیل
۳۲	۵/۷۱	بزی شهرکی	۶	۲/۸۶	ده نو	۸	۳/۴۳	گوری	۱۸	۴/۷۳	آس قاضی
۲۰	۴/۸۰	مجتمع مسکونی محمد شاهرکرم	۲۸	۵/۳۹	ده نادر	۷	۳/۳۲	لچوی	۲۷	۵/۳۳	دشتک
۳۶	۶/۰۴	علی آخوند	۱۳	۴/۱۶	تپه آزاد	۲۹	۵/۴۱	حاجی غلامحسین	۱۴	۴/۲۵	حسن پیری

منبع: یافته‌های پژوهش

شکل ۳: رتبه‌بندی روستاهای مورد مطالعه بر اساس مدل انحراف از ایتیم

جدول (۵) مجموع میانگین بعد اقتصادی در روستاهای نمونه را نشان می‌دهد که روستای قلعه‌نو با میانگین ۱۲/۰۰ بالاترین رتبه و روستاهای شاهبیک ملاشاهی و زاهدان کهنه با میانگین ۲/۰۰ پایین‌ترین رتبه را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۵: مجموع میانگین اقتصادی در روستاهای جامعه‌ی نمونه

روستا	میانگین	روستا	میانگین	روستا	میانگین	روستا	میانگین
جزینک	۶/۰۰	صفر میربیک	۴/۰۰	شاهبیک ملاشاهی	۲/۰۰	شیب گوره	۱۰/۰۰
پلگی خمر	۶/۰۰	کله کنگ	۴/۰۰	واصلان	۵/۰۰	زاهدان کهنه	۲/۰۰
ندام غربی	۳/۰۰	قلعه کهنه	۹/۰۰	راشک	۵/۰۰	ملک حیدری	۱۰/۰۰
قلعه کنگ	۶/۰۰	قلعه‌نو	۱۲/۰۰	سامانی	۳/۰۰	خیرآباد	۶/۰۰
عباس مراد	۶/۰۰	لف خمر	۵/۰۰	عباس‌آباد	۳/۰۰	درویش پیری	۶/۰۰
رشید	۶/۰۰	خمک	۹/۰۰	حسن آبادسنچولی	۵/۰۰	حسینا	۶/۰۰
بدیل	۶/۰۰	کندرک	۵/۰۰	مجتمع مسکونی امیرنظام	۱۰/۰۰	کمک	۶/۰۰
آس قاضی	۶/۰۰	گوری	۷/۰۰	ده نو	۷/۰۰	بزی شهرکی	۸/۰۰

۱۱/۰۰	مجتمع مسکونی محمد شاهکرم	۶/۰۰	ده نادر	۸/۰۰	لچوی	۵/۰۰	دشتک
۶/۰۰	علی آخوند	۷/۰۰	تپه آزاد	۲/۰۰	حاجی غلامحسین	۴/۰۰	حسن پیری

جدول (۶) مجموع میانگین بعد تاریخی در روستاهای نمونه را نشان می‌دهد که روستای خمک با میانگین ۱۳/۹۸ بالاترین رتبه و روستاهای عباس‌مراد، رشید و بدیل با میانگین ۰/۰۰ پایین‌ترین رتبه را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۶: مجموع میانگین تاریخی در روستاهای جامعه‌ی نمونه

روستا	روستا	روستا	روستا	روستا	روستا	روستا	روستا
۲/۳۳	جزینک	۴/۶۶	شاهبیک ملاشاهی	۴/۶۶	صفدرمیربیک	۲/۳۳	شیب گوره
۲/۳۳	پلگی خمر	۶/۹۹	واصلان	۴/۶۶	کله کنگ	۲/۳۳	زاهدان کهنه
۴/۶۶	ندام غربی	۴/۶۶	راشک	۴/۶۶	قلعه کهنه	۶/۹۹	ملک حیدری
۲/۳۳	قلعه کنگ	۱۱/۶۵	سامانی	۴/۶۶	قلعه‌نو	۴/۶۶	خیرآباد
۰/۰۰	عباس مراد	۴/۶۶	عباس‌آباد	۴/۶۶	لف خمر	۴/۶۶	درویش پیری
۰/۰۰	رشید	۱۳/۹۸	حسن آبادسنچولی	۴/۶۶	خمک	۴/۶۶	حسینا
۰/۰۰	بدیل	۴/۶۶	مجتمع مسکونی امیرنظام	۴/۶۶	کندرک	۲/۳۳	کمک
۴/۶۶	آس قاضی	۹/۳۲	ده نو	۴/۶۶	گوری	۲/۳۳	بزی شهرکی
۴/۶۶	دشتک	۴/۶۶	ده نادر	۴/۶۶	لچوی	۲/۳۳	مجتمع مسکونی محمد شاهکرم
۲/۳۳	حسن پیری	۴/۶۶	تپه آزاد	۴/۶۶	حاجی غلامحسین	۲/۳۳	علی آخوند

جدول (۷) مجموع میانگین بعد اجتماعی-فرهنگی در روستاهای نمونه را نشان می‌دهد که روستای رشید با میانگین ۱۰/۴۴ و روستای سامانی با میانگین ۱۲/۷۶ پایین‌ترین رتبه را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۷: مجموع میانگین اجتماعی-فرهنگی در روستاهای جامعه‌ی نمونه

روستا	روستا	روستا	روستا	روستا	روستا	روستا	روستا
۱۹/۷۲	جزینک	۱۹/۷۲	شاهبیک ملاشاهی	۱۹/۷۲	صفدرمیربیک	۱۹/۷۲	شیب گوره
۱۸/۵۶	پلگی خمر	۱۹/۷۲	واصلان	۱۹/۷۲	کله کنگ	۱۸/۵۶	زاهدان کهنه
۱۸/۵۶	ندام غربی	۱۹/۷۲	راشک	۱۹/۷۲	قلعه کهنه	۱۹/۷۲	ملک حیدری
۱۸/۵۶	قلعه کنگ	۱۹/۷۲	سامانی	۱۲/۷۶	قلعه‌نو	۱۹/۷۲	خیرآباد
۱۸/۵۶	عباس مراد	۱۸/۵۶	عباس‌آباد	۱۸/۵۶	لف خمر	۱۸/۵۶	درویش پیری
۱۰/۴۴	رشید	۱۹/۷۲	حسن آبادسنچولی	۱۹/۷۲	خمک	۱۸/۵۶	حسینا
۱۸/۵۶	بدیل	۱۸/۵۶	مجتمع مسکونی	۱۹/۷۲	کندرک	۱۸/۵۶	کمک

			امیرنظام				
۱۸/۵۶	بزی شهرکی	۱۹/۷۲	ده نو	۱۸/۵۶	گوری	۱۸/۵۶	آس قاضی
۱۹/۷۲	مجتمع مسکونی محمد شاهکرم	۱۸/۵۶	ده نادر	۱۹/۷۲	لچوی	۱۸/۵۶	دشتک
۱۸/۵۶	علی آخوند	۱۸/۵۶	تپه آزاد	۱۸/۵۶	حاجی غلامحسین	۱۹/۷۲	حسن پیری

جدول (۸) مجموع میانگین بعد کالبدی در روستاهای نمونه ی را نشان می‌دهد که روستاهای قلعه‌نو، گوری و شیب گوره با میانگین ۱۵/۰۰ بالاترین رتبه و روستای واصلان با میانگین ۴/۵۰ پایین‌ترین رتبه را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۸: مجموع میانگین کالبدی در روستاهای جامعه‌ی نمونه

روستا	روستا	روستا	روستا	روستا	روستا	روستا	
۱۵/۰۰	شیب گوره	۱۳/۵۰	شاهبیک ملاشاهی	۱۰/۵۰	صفدر میربیک	۹/۰۰	جزینک
۱۳/۵۰	زاهدان کهنه	۴/۵۰	واصلان	۱۳/۵۰	کله کنگ	۱۰/۵۰	پلگی خمر
۹/۰۰	ملک حیدری	۱۲/۰۰	راشک	۱۳/۵۰	قلعه کهنه	۹/۰۰	ندام غربی
۱۳/۵۰	خیرآباد	۱۳/۵۰	سامانی	۱۵/۰۰	قلعه‌نو	۱۲/۰۰	قلعه کنگ
۱۳/۵۰	درویش پیری	۱۳/۵۰	عباس‌آباد	۶/۰۰	لف خمر	۱۲/۰۰	عباس مراد
۱۲/۰۰	حسینا	۱۳/۵۰	حسن آبادسنچولی	۱۲/۰۰	خمک	۷/۵۰	رشید
۱۰/۵۰	کمک	۹/۰۰	مجتمع مسکونی امیرنظام	۱۳/۵۰	کندرک	۷/۵۰	بدیل
۱۰/۵۰	بزی شهرکی	۱۳/۵۰	ده نو	۱۵/۰۰	گوری	۱۲/۰۰	آس قاضی
۹/۰۰	مجتمع مسکونی محمد شاه‌کرم	۹/۰۰	ده نادر	۱۳/۵۰	لچوی	۱۲/۰۰	دشتک
۱۰/۵۰	علی آخوند	۱۳/۵۰	تپه آزاد	۱۳/۵۰	حاجی غلامحسین	۱۲/۰۰	حسن پیری

جدول (۹) مجموع میانگین بعد زیست‌محیطی در روستاهای نمونه را نشان می‌دهد که روستاهای قلعه‌نو، شیب گوره و خیرآباد با میانگین ۱۸/۲۰ بالاترین رتبه و روستاهای پلگی خمر، راشک و سامانی با میانگین ۷/۰۰ پایین‌ترین رتبه را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۹: مجموع میانگین زیست‌محیطی در روستاهای جامعه‌ی نمونه

روستا	روستا	روستا	روستا	روستا	روستا	روستا	
۱۸/۲۰	شیب گوره	۷/۰۰	شاهبیک ملاشاهی	۸/۴۰	صفدر میربیک	۱۶/۸۰	جزینک
۹/۸۰	زاهدان کهنه	۹/۸۰	واصلان	۱۱/۲۰	کله کنگ	۷/۰۰	پلگی خمر
۱۱/۲۰	ملک حیدری	۷/۰۰	راشک	۱۴/۰۰	قلعه کهنه	۱۲/۶۰	ندام غربی
۱۸/۲۰	خیرآباد	۷/۰۰	سامانی	۱۸/۲۰	قلعه‌نو	۱۴/۰۰	قلعه کنگ
۱۱/۲۰	درویش پیری	۸/۴۰	عباس‌آباد	۱۶/۸۰	لف خمر	۱۴/۰۰	عباس مراد
۱۴/۰۰	حسینا	۸/۴۰	حسن آبادسنچولی	۹/۸۰	خمک	۱۲/۶۰	رشید

۹/۸۰	کمک	۱۴/۰۰	مجتمع مسکونی امیرنظام	۹/۸۰	کندرک	۱۲/۶۰	بدیل
۸/۴۰	بزی شهرکی	۱۴/۰۰	ده نو	۱۱/۲۰	گوری	۱۲/۶۰	آس قاضی
۹/۸۰	مجتمع مسکونی محمد شاهرک	۱۴/۰۰	ده نادر	۹/۸۰	لچوی	۹/۸۰	دشتک
۸/۴۰	علی آخوند	۱۴/۰۰	تپه آزاد	۷/۰۰	حاجی غلامحسین	۱۲/۶۰	حسن پیری

برای ارزیابی مهم‌ترین پتانسیل گردشگری روستایی در بین ابعاد مختلف از آزمون فریدمن استفاده گردید. از آنجایی که این آزمون برای مقایسه‌ی میانگین رتبه‌ی چند گروه مورداستفاده قرار می‌گیرد، بنابراین از این آزمون برای رتبه‌بندی پتانسیل‌های گردشگری روستایی استفاده شد. مقایسه‌ی میانگین رتبه‌ها نشان می‌دهد که از میان ۵ بعد پتانسیل گردشگری بعد اجتماعی-فرهنگی با میانگین ۴/۹۵ دارای بالاترین رتبه و بعد تاریخی با میانگین ۱/۳۰ پایین‌ترین رتبه را به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۱۰).

جدول ۱۰: مجموع رتبه‌ی میانگین بعد با استفاده از آزمون فریدمن

رتبه	رتبه میانگین	بعد
۴	۱/۸۸	اقتصادی
۵	۱/۳۰	تاریخی
۱	۴/۹۵	اجتماعی-فرهنگی
۳	۳/۳۸	کالبدی
۲	۳/۵۰	زیست‌محیطی

جدول ۱۱ نشان می‌دهد، مقدار مجذور کای به‌دست‌آمده برابر ۱۳۳/۵۸۰ است که در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵ قرار دارد. معنی‌دار بودن آزمون فریدمن بدین معنا است که رتبه‌بندی پتانسیل‌های گردشگری از نظر پاسخ‌گویان بامعناست و پاسخ‌گویان رتبه‌بندی متفاوتی از پتانسیل‌های گردشگری دارند.

جدول ۱۱: آمار آزمون (Test statistics)

۴۰	تعداد
۱۳۳/۵۸۰	مربع chi
۴	Df
۰/۰۰۰	سطح معناداری

۷- نتیجه‌گیری و پیشنهادها

روستاهاى کشور به علت اتکای شدید بر کشاورزی و درآمدهای حاصل از آن و نداشتن منابع اشتغالی و درآمدی غیر از کشاورزی، دارای اقتصاد ضعیف و آسیب‌پذیری هستند. به وجود آمدن برخی از بحران‌های جهانی و طبیعی از قبیل جنگ، خشک‌سالی، تورم جهانی و همچنین عدم انعطاف اقتصاد برخی از کشورها به علت تکیه بر اقتصاد تک‌محصولی، موجب شده است که توجه به متنوع‌سازی اقتصاد و به‌خصوص اقتصاد روستایی مناطق خشک در سالیان اخیر بیش‌تر گردد. توسعه و گسترش گردشگری در نواحی روستایی خشک و استفاده از جاذبه‌های متعدد طبیعی و فرهنگی روستا به‌عنوان منبع درآمد و معیشت مردم روستا و درعین‌حال کمک به حفاظت از سرمایه‌ها و جاذبه‌های منحصربه‌فرد طبیعی و فرهنگی روستاست. ماهیت صنعت گردشگری ایجاد اشتغال و درآمد، متنوع‌سازی اقتصاد، مشارکت اجتماعی و استفاده از منابع محلی است؛ بنابراین توجه به توسعه‌ی گردشگری روستایی به‌عنوان فعالیتی مکمل یا همسو با

کشاورزی می‌تواند در متنوع‌سازی اقتصاد روستاها نقش مؤثری داشته باشد. لذا در این تحقیق شناسایی و اولویت‌بندی پتانسیل‌های گردشگری روستایی مناطق خشک شهرستان زهک مورد بحث قرار گرفت. نتایج رتبه‌بندی مدل انحراف از اپتیمم نشان داد روستای قلعه‌نو با پتانسیل‌های متنوع خود که هدف گردشگری بوده با مقدار انحراف از اپتیمم ۰/۲۴ دارای بالاترین سطح برخورداری از پتانسیل گردشگری و روستای واصلان با مقدار انحراف از اپتیمم ۷/۷۵ کم‌ترین سطح برخورداری را داشته‌اند. همچنین نتایج آزمون فریدمن نشان داد که از میان ۵ بعد پتانسیل گردشگری بعد اجتماعی-فرهنگی با میانگین ۴/۹۵ دارای بالاترین رتبه و بعد تاریخی با میانگین ۱/۳۰ پایین‌ترین رتبه را به خود اختصاص داده‌اند. مقدار مجذور کای به‌دست‌آمده برابر ۱۳۳/۵۸۰ است که در سطح خطای کم‌تر از ۰/۰۵ قرار دارد. معنی‌دار بودن آزمون فریدمن بدین معناست که رتبه‌بندی پتانسیل‌های گردشگری از نظر پاسخ‌گویان بامعناست و پاسخ‌گویان رتبه‌بندی متفاوتی از پتانسیل‌های گردشگری دارند. گرچه در خصوص شناسایی و اولویت‌بندی پتانسیل‌های گردشگری روستایی در شهرستان زهک تاکنون مطالعه‌ای انجام نشده است، ولی مقایسه‌ی نتایج پژوهش حاضر با مطالعات انجام‌شده دیگر نشان می‌دهد که نتایج این مطالعه‌ی در خصوص وجود پتانسیل‌های مختلف گردشگری در مناطق روستایی با نتایج مطالعه‌ی مطیعی لنگرودی و حیدری (۱۳۹۱)، بستانی و جوانی (۱۳۹۵)، مهدوی نجف‌آبادی و همکاران (۱۳۹۵)، حاتمی و همکاران (۱۳۹۶)، سلمانی و همکاران (۱۳۹۷)، سو و همکاران (۲۰۱۹) و لو (۲۰۱۹) همخوانی دارد.

شناسایی و اولویت‌بندی پتانسیل‌های گردشگری روستایی، کمک بزرگی است در مسیر برطرف نمودن محدودیت‌های خشکی و محرومیت‌ها از یکسو و افزایش سطح تنوع اقتصادی، اشتغال‌زایی و درآمد از سوی دیگر است. به‌نوعی راهبرد استفاده از پتانسیل‌های گردشگری روستایی در مناطق خشک علیرغم محدودیت‌های طبیعی می‌تواند در راستای افزایش رفاه روستاییان و نهایتاً توسعه‌ی روستایی بسیار مؤثر باشد.

بنابراین پیشنهادهای زیر برای منطقه‌ی مورد مطالعه مطرح می‌گردد:

- انجام مطالعات میدانی گسترده‌تر در نواحی روستایی به‌منظور کشف و شناخت پتانسیل‌های ناشناخته‌ی منطقه در بخش گردشگری روستایی به‌منظور توسعه‌ی این صنعت.
- جذب سرمایه‌های خصوصی با هدف توسعه‌ی امکانات اقامتی و پذیرایی به همراه اطلاع‌رسانی مناسب برای جذب گردشگر برای روستاهای دارای پتانسیل گردشگری.
- ایجاد سایت‌های اینترنتی به‌منظور معرفی و تبلیغ جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی روستاهای منطقه که اغلب آن‌ها باوجود ارزش بالای آن‌ها، ناشناخته مانده‌اند.
- احیا آداب و رسوم سنتی اجتماعی برای جلب توجه بیش‌تر گردشگران به روستاهای این منطقه.

۸- منابع

۱. ابراهیمی، اسماعیل (۱۳۹۵). گردشگری روستایی به عنوان مدلی برای توسعه‌ی روستایی (مطالعه‌ی موردی: شهرستان گرمسار)، فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال نهم، شماره‌ی اول، صص ۲۲۴-۲۰۷.
۲. افشار، سمیه، افشار، مریم (۱۳۹۳). تحلیل راهبردی توسعه‌ی گردشگری بر اساس رویکرد استراتژیک با استفاده از مدل SWOT (مطالعه‌ی موردی: روستاهای هدف گردشگری استان مازندران)، فصلنامه‌ی گردشگری و چشم‌انداز آینده، سال ۴، شماره‌ی ۳، صص ۶۷-۷۹.
۳. آقاجانی، حمید، ازکیا، مصطفی (۱۳۹۴). تحلیل جامعه‌شناختی تأثیرات صنعت گردشگری بر توسعه‌ی منطقه‌ای استان گیلان (مورد مطالعه: شهرستان رشت)، مجله‌ی مطالعات توسعه‌ی اجتماعی ایران، سال هفتم، شماره‌ی ۴، صص ۲۸-۷.
۴. برقی، حمید، بذرافشان، جواد، شایان، محسن (۱۳۹۷). تحلیل و شناسایی پیامدهای خشک‌سالی بر ساکنین مناطق روستایی (مطالعه‌ی موردی: روستای چقا شهرستان فریدونشهر)، مجله‌ی مخاطرات محیط طبیعی، دوره‌ی هفتم، شماره‌ی ۱۵، صص ۱۴۱-۱۶۰.

۵. بستانی، علیرضا، جوانی، خدیجه (۱۳۹۵). ارزیابی پتانسیل‌های گردشگری بخش رستاق با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی AHP، فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی گردشگری و توسعه، سال پنجم، شماره ۷، صص ۱۷۷-۱۶۲.
۶. بیابانی، غلامحسین (۱۳۹۵). گردشگری روستایی و جذب گردشگر به مثابه رکن توسعه‌ی پایدار: رویکرد مردم‌شناختی، فصلنامه‌ی تخصصی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، شاپا چاپی ۱۷۰۹-۲۵۳۸، دوره‌ی اول، سال دوم، شماره‌ی ۴، صص ۹۳-۱۱۲.
۷. بیرانوندزاده، مریم، سارانی، سمانه، کرمی، فرزاد، خداداد، مهدی (۱۳۹۶). عوامل مؤثر بر توسعه‌ی گردشگری در روستاهای ساحلی استان سیستان و بلوچستان (مطالعه‌ی موردی: روستای تیس-شهرستان چابهار، مهندسی جغرافیای سرزمین، دوره‌ی دوم، شماره‌ی ۱ (پیاپی ۲)، شاپای چاپی ۱۴۹۰-۲۵۳۸، شاپای الکترونیکی ۳۹۲۲-۲۵۳۸، صص ۱۴۷-۱۳۷.
۸. پاپلی یزدی، محمدحسین، سقایی، مهدی (۱۳۹۳). گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
۹. حاتمی، داوود، رحیمی، وحید، موسی‌پور، سیدمهدی (۱۳۹۶). ارزیابی توانمندی‌های توریسم روستایی و نقش آن در توسعه‌ی روستایی (نمونه‌ی موردی: بخش لاشار در استان سیستان و بلوچستان)، فصلنامه‌ی جغرافیایی فضای گردشگری، دوره‌ی ۶، شماره‌ی ۲۴، صص ۱۱۵-۱۳۳.
۱۰. حجازی‌زاده، زهرا، رجائی‌ریزی، محمدعلی، حسینی امینی، حسن (۱۳۹۲). شناخت نقاط قوت و ضعف توسعه‌ی گردشگری روستایی (مطالعه‌ی موردی: اکوموزه‌ی روستایی ابیانه-اصفهان)، مجله‌ی برنامه‌ریزی و توسعه‌ی گردشگری، سال دوم، شماره‌ی ۵، صص ۷۶-۵۰.
۱۱. حیدری ساربان، وکیل، نیرومند شیوان، صفرا، مجنونی توتاخانه، علی، نقایی، محبوبه (۱۳۹۶). بررسی و ارزیابی نقش اجرای طرح هادی در توسعه‌ی گردشگری روستاهای توریستی (مطالعه‌ی موردی: روستای توریستی صور در شهرستان بناب)، جغرافیا و توسعه، شماره‌ی ۴۶، صص ۱۰۰-۷۹.
۱۲. حیدری، سامان، سیدعلی‌پور، سیدخلیل، احمدی، باقر (۱۳۹۵). بررسی تنگناها و موانع توسعه‌ی گردشگری در مناطق مرزی (مطالعه‌ی موردی: شهرستان زهک)، پژوهش‌نامه‌ی مطالعات مرزی، سال چهارم، شماره‌ی دوم، صص ۶۹-۴۳.
۱۳. حیدری، نرگس، پوریوسف، مجید، توکلی، افشین (۱۳۹۳). تأثیر تنش خشکی بر فتونستر، پارامترهای وابسته به آن و محتوای نسبی آب گیاه آنیسون (*Pimpinella anisum L*)، مجله‌ی پژوهش‌های گیاهی (مجله‌ی زیست‌شناسی ایران)، جلد ۲۷، شماره‌ی ۵ (ویژه‌نامه‌ی ۱)، صص ۸۳۹-۸۲۹.
۱۴. حیدری‌علمدارلو، اسماعیل، خسروی، حسن، نسب‌پور، سحر (۱۳۹۸). مطالعه‌ی شاخص اقلیم آسایش گردشگری در مناطق خشک (مطالعه‌ی موردی: استان یزد)، نشریه‌ی تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال نوزدهم، شماره‌ی ۵۴، صص ۲۱۷-۲۰۵.
۱۵. رحمانی، بیژن، مریدسادات، پگاه، شاهد، سیدحسین (۱۳۹۷). پتانسیل گردشگری در توسعه‌ی کارآفرینی پایدار نواحی روستایی (مورد مطالعه: بخش مرکزی شهرستان همدان)، نشریه‌ی مدیریت شهری، سال هفدهم، شماره‌ی ۵۰، صص ۹۷-۶۵.
۱۶. رضیئی، طیب (۱۳۹۴). بررسی ویژگی‌های خشک‌سالی در منطقه‌ی خشک و نیمه‌خشک ایران، نشریه‌ی علمی-پژوهشی مهندسی و مدیریت آبخیز، جلد ۷، شماره‌ی ۴، صص ۳۷۸-۳۶۳.
۱۷. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، قادری، اسماعیل (۱۳۸۱). نقش گردشگری روستایی در توسعه‌ی روستایی (نقد و تحلیل چارچوب‌های نظریه‌ای)، مدرس علوم انسانی، دوره‌ی ۶، شماره‌ی ۲، صص ۴۰-۲۳.
۱۸. زیویار، پروانه، تیموری، سمیه، نوروزی، مصطفی (۱۳۹۲). امکان‌سنجی صنعت توریسم در شهر خرم‌آباد بر اساس مدل تحلیلی SWOT، فصلنامه‌ی جغرافیایی سرزمین، سال دهم، شماره‌ی ۳۹، صص ۸۸-۷۳.
۱۹. سامانه‌ی اخبار و اطلاع‌رسانی دانشگاهی ساعد نیوز.
۲۰. سجاسی قیداری، حمداله، محمودی حمیده (۱۳۹۷). نقش جاذبه‌های فرهنگی-تاریخی مقصدهای روستایی در توسعه‌ی گردشگری (مطالعه‌ی موردی: شهرستان‌های مشهد و بینالود)، فصلنامه‌ی مطالعات توسعه‌ی اجتماعی-فرهنگی، دوره‌ی هفتم، شماره‌ی ۱، صص ۱۴۱-۱۱۳.

۲۱. سقایی، مهدی، جوانبخت قهفرخی، زهره (۱۳۹۱). امکان‌سنجی گردشگری روستایی در خراسان شمالی (مطالعه‌ی موردی: منطقه‌ی اسفیدان)، مطالعات گردشگری، پژوهشکده‌ی گردشگری جهاد دانشگاهی، دوره‌ی اول، سال اول، شماره‌ی اول، صص ۶۲-۵۱.
۲۲. سلمانی، محمد، اروچی، حسن، اوسطی، امیرصادق، رحیمی هرابادی، سعید (۱۳۹۷). ارزیابی قابلیت‌های ژئوتوریستی ژئومورفوسایت‌های مناطق خشک (موردشناسی: مناطق کویری و بیابانی شهرستان طبس)، جغرافیا و آمایش شهری-منطقه-ای، شماره‌ی ۲۸، صص ۲۵۶-۲۳۵.
۲۳. سیدتقی دیزج، عاطفه، شجاعی، عطیه، موسوی‌نژاد، سیده فاطمه (۱۳۹۵). بررسی نقش گردشگری شهری در رشد و توسعه‌ی اقتصادی شهرها، اولین همایش بین‌المللی اقتصاد شهری (با رویکرد اقتصاد مقاومتی، اقدام و عمل)، صص ۶۰۱-۶۰۷.
۲۴. شکاری، فاطمه (۱۳۹۷). نظریه‌های توسعه‌ی پایدار گردشگری، فصلنامه‌ی عصر گردشگری، سال پنجم، شماره‌ی ۱۱، صص ۱۸-۱۰.
۲۵. طاووسی، تقی، یاری، منیر (۱۳۹۲). تعیین گستره آسایش دمایی در برنامه‌ریزی اقلیم گردشگری مورد: استان سیستان و بلوچستان، جغرافیا و توسعه، دوره‌ی ۱۱، شماره‌ی پیاپی ۳۱، صص ۴۶-۲۹.
۲۶. عبدالمنافی، طاهره، ازکیا، مصطفی (۱۳۹۰). عوامل مؤثر بر صنعت گردشگری در منطقه‌ی روستایی کلاردشت، مجله‌ی پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، سال چهارم، شماره‌ی ۱، صص ۱۱۳-۹۹.
۲۷. فراهانی، حسین، ویسی، فرزاد، منوچهری، سوران (۱۳۹۶). تحلیل عوامل رشد گردشگری روستایی بخش خاوومیرآباد در شهرستان مریوان، فصلنامه‌ی اقتصاد فضا و توسعه‌ی روستایی، ویژه‌نامه‌ی گردشگری روستایی، سال ششم، صص ۹۶-۷۷.
۲۸. فرمانی اردهرایی، رضا (۱۳۹۵). بررسی صنعت گردشگری با رویکرد جغرافیایی در کشور ایران، فصلنامه‌ی علمی-تخصصی پویش در آموزش علوم انسانی، سال اول، شماره‌ی دوم، صص ۳۴-۲۷.
۲۹. قاسمی، علی، نوابخش، مهرداد، کردوانی، پرویز (۱۳۹۶). اولویت‌بندی مقاصد گردشگری پیرامون کلان‌شهرها مورد: حومه‌های ییلاقی شمال تهران، فصلنامه‌ی اقتصاد فضا و توسعه‌ی روستایی، سال ششم، شماره‌ی ۲، پیاپی ۲۰، صص ۱۸۷-۱۷۳.
۳۰. قاضی طباطبایی، محمود، ودادهیر، ابوعلی (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی علم فناوری: تأملی بر تحولات اخیر جامعه‌شناسی علم، نامه‌ی علوم اجتماعی، شماره‌ی ۳۱، صص ۱۴۲-۱۲۵.
۳۱. قنبری، سیروس، قاسمی، مریم، پورجوپاری، مرضیه (۱۳۹۲). بررسی اثرات گردشگری بر توسعه‌ی روستایی از دیدگاه جامعه‌ی میزبان (مطالعه‌ی موردی: بخش ماهان شهرستان کرمان)، مجله‌ی آمایش جغرافیایی فضا، فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی دانشگاه گلستان، سال سوم، شماره‌ی مسلسل نهم، صص ۴۴-۱۹.
۳۲. کدیور، علی‌اصغر، داواریار، محمدعلی، وفایی، مهدی (۱۳۹۶). شناسایی و امکان‌سنجی پهنه‌های مساعد برای ایجاد مراکز اقامتی گردشگری با استفاده از مدل (AHP) و (GIS) (مطالعه‌ی موردی: دهستان گل‌مکان شهرستان چناران)، فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی جغرافیا برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال هفتم، شماره‌ی ۲، صص ۱۳۲-۱۱۱.
۳۳. محمدی یگانه، بهروز، ولائی، محمد (۱۳۹۳). تنوع‌بخشی به اقتصاد روستاها جهت تحقق توسعه‌ی پایدار (مورد: دهستان مرحمت‌آباد شمالی شهرستان میان‌دوآب)، فصلنامه‌ی اقتصاد فضا و توسعه‌ی روستایی، سال سوم، شماره‌ی ۲، پیاپی ۸، صص ۷۰-۵۴.
۳۴. محمودی، حمیده، قاسمی، مریم، شایان، حمید (۱۳۹۴). واکاوی اثرات گردشگری مذهبی بر توسعه‌ی اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی (مورد مطالعه: حوزه نفوذ گردشگاهی شهر مشهد)، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال ۵، شماره‌ی ۲۰، صص ۹۰-۷۱.
۳۵. مطیعی لنگرودی، سیدحسن، حیدری، زهرا (۱۳۹۱). متنوع‌سازی اقتصاد روستاهای ساحلی با تأکید بر گردشگری صیادی (مورد: روستاهای ساحلی شهرستان تنکابن)، فصلنامه‌ی اقتصاد فضا و توسعه‌ی روستایی، سال یکم، شماره‌ی ۱، صص ۳۶-۱۹.
۳۶. مولائی هشتجین، نصراله، ابراهیمی، حیدر (۱۳۹۳). شناسایی قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری و تأثیر آن بر جذب گردشگر در شهرستان املش، فصلنامه‌ی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال چهارم، شماره‌ی ۱۶، صص ۱۰۸-۹۵.

۳۷. مهدوی، داوود، رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا سجاسی‌قیداری، حمداله (۱۳۹۳). ارزیابی فرآیند توسعه‌ی گردشگری روستاهای تاریخی-فرهنگی با استفاده از مدل چرخه حیات گردشگری مقصد، مجله‌ی برنامه‌ریزی و توسعه‌ی گردشگری، سال سوم، شماره‌ی ۱۰، صص ۱۱-۳۲.
۳۸. مهدوی نجف‌آبادی، رسول، احمدی‌کهنعلی، جاسم، خورانی، اسداله، اورمزدی، محمدرضا (۱۳۹۵). مقایسه‌ی ظرفیت‌های بوم گردشگری (اکوتوریسم) منطقه‌ی جازموریان در شرایط نرمال و خشک‌سالی، جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی (مجله‌ی پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان)، دوره‌ی ۲۷، شماره‌ی ۴ (پیاپی ۶۴)، صص ۱۷۳-۱۵۹.
۳۹. میرحسینی، سید ابوالقاسم (۱۳۹۶). شناسایی و اولویت‌بندی شاخص‌ها و معیارهای گردشگری پایدار طبیعی در مناطق بیابانی (مطالعه‌ی موردی: استان یزد)، فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی جغرافیا برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال هفتم، شماره‌ی ۴، صص ۴۵-۵۸.
۴۰. نصراللهی، زهرا، جهانبازی، ندا، ناصری، طاهره (۱۳۹۳). رده‌بندی استان‌های کشور بر حسب جاذبه‌های گردشگری، فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری، سال نهم، شماره‌ی ۲۸، صص ۱۷-۳۷.
۴۱. نگارش، حسین و لطیفی، لیلا (۱۳۸۷). تحلیل ژئومورفولوژیکی روند پیشروی تپه‌های ماسه‌ای شرق دشت سیستان در خشک‌سالی‌های اخیر، مجله‌ی جغرافیا و توسعه، شماره‌ی ۱۲، صص ۴۳-۶۰.
۴۲. نوربخش، سیدمرتضی، اکبریور سراسکانرود، محمد (۱۳۸۹). نقش گردشگری شهری در توسعه‌ی اقتصادی کلان‌شهرها، ویژه‌نامه‌ی اقتصاد گردشگری شهری، سال دوم، صص ۲۰-۳۴.
۴۳. نوری، غلامرضا، فتوحی، صمد، تقی‌زاده، زهرا (۱۳۹۱). الویت‌بندی قطب‌های گردشگری استان کرمانشاه بر اساس پتانسیل مناطق نمونه‌ی گردشگری با استفاده از روش تصمیم‌گیری چند معیاره‌ی تاپسیس، جغرافیا و پایداری محیط، سال دوم، شماره‌ی ۴، صص ۷۵-۹۴.
۴۴. هاشمی، زهرا، پهلوانروی، احمد، مقدم‌نیا، علیرضا، جوادی، محمدرضا، میری، عباس (۱۳۹۳). ارزیابی پتانسیل بیابان‌زایی با استفاده از مدل IMDPA در دشت سیستان (مطالعه‌ی موردی: زهک)، مجله‌ی علمی-پژوهشی مهندسی اکوسیستم بیابان، سال سوم، شماره‌ی پنجم، صص ۴۹-۶۲.
۴۵. هاشمی، سیدسعید، حبیبی، مرضیه (۱۳۹۵). پهنه‌بندی توان اکوتوریسمی منطقه‌ی صادق‌آباد بافق، استان یزد، فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی گردشگری و توسعه‌ی، سال پنجم، شماره‌ی ۸، صص ۶۵-۸۵.
46. Baoren Su, (2011). Rural tourism in China, *Tourism Management* 32: 1438 -1441.
47. Castellano-Álvarez, F. J. del Río-Rama, M. D. L. Álvarez-García, J. & Durán-Sánchez, A. (2019). Limitations of Rural Tourism as an Economic Diversification and Regional Development Instrument. The Case Study of the Region of La Vera. *Sustainability*, 11(12), 3309.
48. Kantar, S., Svržnjak, K" (2017). Development of Sustainable Rural Tourism. *Deturope*, 9, 1: 26-34.
49. Leu, T. C. (2019). Tourism as a livelihood diversification strategy among Sámi indigenous people in northern Sweden. *Acta Borealia*, 36(1), 75-92.
50. Muresan, I. C., Oroian, C. F., Harun, R., Arion, F. H., Porutiu, A., Chiciudean, G. O., Todea, A., & Lile, R. (2016). Local Residents' Attitude toward Sustainable Rural Tourism Development. *Sustainability*, 8, 1-14.
51. Soare, B. I, Cristache, N., Catalin Dobrea, R., Nastase, M. (2017). The Rural Tourist Entrepreneurship – New Opportunities of Capitalizing the Rural Tourist Potential in the Context of Durable Development, *European Journal of Sustainable Development*, 6, 3, 231-252.
52. Su, M. M., Wall, G., Wang, Y., & Jin, M. (2019). Livelihood sustainability in a rural tourism destination-Hetu Town, Anhui Province, China. *Tourism Management*, 71, 272-281.